

A református egyház és az állam 1947-ben

A Magyarországi Református Egyház 1947. évi Zsinata a következő szavakkal nyitotta meg ülését:

„[A mögöttünk lévő három évhez] foghatót legfeljebb egyet találhatunk a magyar kereszténység történetében: a mohácsi sorsfordulatot. *Egy régi világ elmúlt és születőben van egy új.*” [Kiemelés: FNS.] Századok múlva is foglalkoztatni fogja a történetírókat e nagy változás feldolgozása. Századok múlva sem tudja a történelem tisztán és véglegesen, fellebbezhetetlen igazsággal megítélni ezeket az eseményeket és a bennük szereplő személyeket.”¹

Valóban a vajúdas társadalmi léptékű fájdalmai vettek akkor erőt rajtunk. Ézsaiás prófétai szavai érvényesnek bizonyultak rajtunk: „Olyanok voltunk előtted, Uram, mint a terhes asszony, amikor szülni kezd: míg vajúdik, kiált fájdalmában. Terhesek voltunk, vajúdtunk, de csak szelet szültünk: nem szereztünk szabadulást az országnak, és nem jöttek emberek a világra” (Ézs 26,17-18).

Időrendben, nagy lépésekben követve végig az év eseményeit, vizsgáljuk nemcsak azt, hogy mi történt magával az egyházzal, hanem azt is, hogy az egyház hogyan vette ki részét a nép egészét átható szenvedésekből, s hogyan reflektált a társadalmi eseményekre. E tekintetben mértékadó Ravasz Lászlónak, az akkori Magyarországi Református Egyház Zsinata és Konventje – amely testület a zsinati ülések között volt hivatott az egyház ügyeit intézni – lelkeszi elnökének nyilatkozatai, ezért hangsúlyosan támaszkodunk az ő szavaira.

Vajúdasaink 1947-ben

Kitelepítések

Megújuló hullámokban zajlottak a kitelepítések. A kollektív bűnösség jegyében a csehszlovák hatóságok folytatták a szlovákiai magyarok deportálásszerű kitelepítését. A református egyház hetilapja, az *Élet és Jövő* 1947. február 15-i számának vezércikke megrázó beszámolóval ébreszti az egyre erősödő diktatúra által elhallgattatott lelkiismeretet:

„Csehországban vásárokat rendeznek az elhurcolt magyarok eladására. Szlovák vállalkozók cseh vidékeken előre megérdeklődik a szükségletet és a vételárjánlatot. [...] Miután gyermekeiket elvették tőlük, vagonokba vagy teherautókra rakják, s étlen-

---

¹ Az 1947. évi Zsinat 350. sz. határozatához készített elnökségi előterjesztés. In Ravasz László: *Emlékezéseim*. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 1992, Budapest. 401. p.

szomjan indítják el őket. Az előre megállapított helyre érkezve kirakják az élő árut. Megszemlélés, tapogatás után megkezdődik a vásár. Az erősebbeknek látszó magyarok 1500-1200, a gyengébbek 700-500 cseh koronáért kelnek el..."²

Ravasz László először a kormányzattól kért orvoslát, kérve a szerencsétlen családok pártfogásba vételét, de legalább azt, hogy az egyhitűek, ha csak lehet, egy helyre kerüljenek, hogy felkarolásuk, lelkigondozásuk megoldható legyen.³ A közbenjárás látható eredménytelensége után a református egyház nevében táviratban fordult segítségért az Egyházak Világtanácsához Genfben, a Presbiteri Világszövetségnek Edinburgh-ban, az egyházak Nemzetközi Ügyosztályának New Yorkban, s egyéb egyházi szervezetekhez Hágában és Párizsban is az alábbi S.O.S. jelzéssel:

„[...] A szlovákiai magyar községeket fegyveres karhatalom állja körül és a magyar családokat vagyonaik likvidálása után otthonaikból kiűzi, azután a szudéta-német vidékre viszi cseh gazdákhöz, cselédeknek, béresen. Deportálásuk átlag -22 Celsius fok hidegben, legtöbbször fűtetlen vagonokban történik, aminek következtében sokan megbetegednek, többen megfagytak. Deportált magyarok között cseh gazdák válogatnak, az erőseket, önállókat vagy kiscsaládosokat keresik [...] Kérem, szíveskedjék felemelni tiltakozó szavát az emberi szabadság és az emberiség ilyen súlyos megsértése ellen, hogy a nácizmus bukása után két évvel ártatlan családokat, tisztas parasztokat, munkásokat, családanyákat, gyermekeket, aggokat deportálnak.”⁴

Azon túlmenően, hogy a kitelepítés, majd a lakosságcsere tízezreket tett földönfutó nincstelenné, tovább szakadozott az a lelki vérkeringés, ami a magyar lelket a Kárpát-medencében táplálta. A kitelepítettek roszakasztó helyzetéről Ravasz László Püspöki Jelentésében is megemlékezik, erős kritikai éllel ráirányítva a figyelmet arra, hogy a népcsere ősi keleti gondolat, amit Egyiptomban, Asszír-Babiloniában és a mongol birodalmakban mint a legvéresebb igazságtalanságot gyakoroltak, ezért az egyház kötelessége tiltakozni ellene.

„A keresztyén egyház egyképp tiltakozik ellene, akár zsidókat telepítenek gettókba, akár svábokat űznek ki százados otthonukból, akár magyar embereknek kell elhagyniuk azt a földet, amelyen őseik ezer év óta laktak.”⁵

Az egyházkerület a püspöki jelentést minden lelkészi hivatalnak megküldte, amelyben egyebek mellett szó volt még: a keresztyénség helyzetéről és az egyház kormányval való kapcsolatáról, azzal a meghagyással, hogy annak „tartalmát a presbitériumokkal kellő módon ismertessék.”⁶

² Bíró Sándor: Rabszolgaság Európában. *Élet és Jövő*, 1947. február 15.

³ ÁBTL O-9150/2. 125. p.

⁴ ÁBTL O-9150/2. 69. p.

⁵ Ravasz László: XXVI. Püspöki Jelentés. Budapest, 1947. november 18. A Dunamelléki Református Egyházkerület Hivatalos Kiadványa. Budapest, 1947. In Bárczay Gyula (szerk.): Ravasz László: *Válogatott írások 1945-1968*. EPMSz, 1988, Bern.

⁶ ÁBTL O-9150/2. 129. p.

A Magyar Közösség felszámolása

A köztársaság elleni összeesküvés vádjával megbélyegzett Magyar Közösség tagjai sorában sokan nemcsak a Kisgazdapártnak voltak tagjai, hanem a református egyháznak is. Voltak közöttük református lelkipásztorok és értelmiségi egyháztagek. Bűnük az volt, hogy a Párizsi békeszerződés ratifikálásával függetlenné váló Magyarországot valóban szuverén államnak álmodták meg. A református egyház egyik kiemelkedő személyisége: Pap László munkatársai közül is többen tartoztak a Magyar Közösséghez.⁷

Pap László az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának a Református Világszövetség vezetőségének tagja, és egyébként ez EVT főtitkárának, a megközelíthetetlen diplomata hírében álló W.A. Visser't Hooftnak személyes jó barátja, az Ökumenikus Újjáépítési Iroda makulátlan tisztakezü vezetője, a háború utáni külföldi, egyházi újjáépítési segélyeket volt hivatott koordinálni. Amikor irodájában házkutatást tartottak, munkatársai közül összeesküvés vádjával többeket letartóztattak és a hivatalos sajtó kikezdte,⁸ még nem tudhatta, hogy sokkal többről van szó, mint pusztán az Iroda munkájának ellehetetlenítéséről.

Az egyre inkább balra tolódó politikai hatalom az Irodán és Pap László személyén keresztül az egyházat hiteltelenné akarta tenni a tömegek előtt és okot akart kreálni az egyház „klerikális reakció” minősítésére. Az egyházat a „demokrácia” ellenségének tüntette fel, és példát akart szolgáltatni az „összeesküvőknek” járó büntetésre. Ezen túlmenően rá akarta tenni a kezét az Iroda rendelkezésére álló nagyobb mennyiségű valutára, építőanyagra és gépkocsira.⁹ Pap Lászlót sem ekkor, sem később nem sikerült megtörni, de félre tétele, szórványgyülekezetbe való száműzetése miatt briliáns elméjével, külföldi egyházi és diplomáciai kapcsolataival nem építhette tovább az egyházat. Az ő személye kiáltóan igazolja, hogy a pártállamnak nem csak az a bűne, amit tett, hanem az is, amit nem engedett kibontakozni!

A fakultatív hitoktatás bevezetésének terve

A fakultatív hitoktatás gondolatának felröppentése egy hónapok óta elhúzódó, súlyos koalíciós válságot ugrasztott ki lappangó státuszából. Ezzel több legyet ütött (volna) egy csapásra: minősíti a Kisgazdapárt viszonyulását a Kommunista Párthoz, első lépés lehet a nevelés állami kézbe csúsztatásához, és nem utolsó sorban a tömegek fölmenthetők lesznek az egyházadó fizetése alól.

---

⁷ Pap László: *Tíz év és ami utána következett 1945-1963*. EPMSZ, 1992, Bern. 44. p.

⁸ „Láncoltak, feketéztek, zsaroltak, busás haszonnal kereskedtek az összeesküvők gazdasági szervei.” *Szabad Nép*, 1947. január 26. 3. p.

⁹ Ladányi Sándor: *A Magyar Református Egyház 1956 tükrében. Egyháztörténeti tanulmányok*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2006, Budapest.

Alig egy héttel azután, hogy Kovács Bélát letartóztatták, s ezáltal a Kiszgazdapártot lefejezték, az 1947. március 1-jei pártközi értekezleten a kommunisták elégedetlenségüknek adtak hangot amiatt, hogy nem tudtak a tömegekre kellő hatást gyakorolni. Rajk kijelentette:

Rajk: „Hiányzik a kormányból, hogy egységes mobilizálást teremtett volna, és nem tudott tömeghangulatot sem teremteni [...] A krízis megoldása a Kiszgazdapárt kezében van. [...] Itt arról van szó, hogy a Kiszgazdapárttal lehet-e együtt menni vagy nem. Itt arról van szó, hogy a Kiszgazdapártra mint partnerre tudjunk tekinteni, vagy pedig félszemmél mindig arra kelljen vigyázni, hogy honnan jön megint valami krízis”¹⁰ [...]

Szakasits: „A krízis nem múlt el, a krízisben benne vagyunk. Ebből csak úgy tudunk kiszabadulni, hogyha a koalíciós pártok egyöntetűséget mutatnak. [...] De más szempontból is szükséges a határozott magatartás. Az egyház felé...”¹¹

A következő napokban, március 4-én megalakult a különböző pártok képviselőiből összetevődő közoktatásügyi szakbizottság, amelynek vezetője Ortutay Gyula lett, névlegesen a FKGP tagja, valójában titkos kommunista. A bizottság 1947. március 5-én összeült, és már másnap, március 6-án a pártközi értekezlet elé terjesztettek egy 10 pontból¹² álló javaslat-csomagot, amelynek közepébe „bújtatva”, annak 4. pontjaként szerepelt a fakultatív hitoktatás fölvetése:

„Az 1946: I. tv-ben biztosított lelkiismereti és vallásszabadság elvének megfelelően az iskolai vallásoktatást fakultatívvá kell tenni. Minden szülőnek meggyőződésétől és szabad elhatározásától függ, vajon gyermekét kívánja-e vallásoktatásban részesíteni vagy sem.”

Rákosi igyekezett elaltatni a gyanakvást:

„Tulajdonképpen lényeges változás nem történik...”¹³

A törvényjavaslatot az adott körülmények között a Kiszgazdapárt elfogadta, a koalíció radikálisabb pártjai lelkesen üdvözölték, lehangosabban – természetesen – a kommunista párt.¹⁴ A kérdést a kommunista politika a Kiszgazdapárttal exponáltatta, de minél inkább látszott, hogy fiasco lesz belőle, annál inkább igyekezett Nagy Ferenc miniszterelnök, kiszgazdapárti politikus, a Budapest-Kálvin téri Református Egyházközség főgondnoka nyakába varrni. A március 11-i pártközi értekezleten érdemben már nem esett szó a fakultatív hitoktatás bevezetéséről, a március 13-i pártközi értekezlet viszont Ortutayt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élére emelte. Ezzel megkezdődött politikai missziója. Ugyanő

¹⁰ Horváth Julianna – Szabó Éva – Szűcs László – Zalai Katalin (szerk.): *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944-1948*. Napvilág Kiadó, 2003, Budapest. 443-445. p.

¹¹ Horváth Julianna et al.: 449. p.

¹² Lásd: Fodorné Nagy Sarolta: *Történelmi lecke*. A Magyarországi Református Egyház Dunamelléki Egyházkerületének kiadása, 2006, Budapest. 166-167. p.

¹³ Horváth Julianna et al.: 467. p.

¹⁴ Ravasz László: *Emlékezéseim...* 324. p.

vezényelte le az iskolaállamosításokat is – de a korabeli politikai létbizonytalanságra jellemzően ő is csak 1950. február 24-ig tarthatta meg miniszteri posztját.

A kormánytárgyalásokkal párhuzamosan, sőt részben elébe menve azoknak, Ravasz László már március 2-án az „Új Ember” római katolikus újságnak nyilatkozott, amelyben egyértelműen a kötelező hitoktatás mellett tette le a voksot, mint ami általában az emberi műveltségnek, de ezen belül a nemzeti műveltségnek lényeges alkotó eleme. Hangsúlyozta, a hitoktatás a lelki egészség feltétele, amit nem lehet a gyermek választására bízni. Az egyén felnőtt korában akkor tud felelősen dönteni, ha ő maga megismeri, mit utasít el. Ravasz kompromisszumos javaslata az volt, hogy:

„Az legyen fakultatív, hogy valaki ne tanuljon vallást, ne a vallás tanulása legyen fakultatívva téve.”¹⁵

Eszerint a szülő az egyháznál jelezheti ha nem kívánja gyermekét vallásoktatásban részesíteni, aminek alapján a gyermek egész évre felmentést kap. Ezt sajnálatos módon néhány hangadó még az egyházon belül is támadta. Békefi Benő pl. az általa szerkesztett Magyar Református Ébredés¹⁶ és a Keresztyén Család¹⁷ c. hetilapban a hitoktatás fakultatívva tétele mellett kardoskodott. Vele együtt Bereczky Albert is.

Ravasz László indokolatlannak látta a fakultatív hitoktatás felvetését, annál is inkább, mert a hitvallásos iskolákba jelentkezők létszáma éppen akkoriban meglepő emelkedést mutatott.¹⁸ Ezért levélben fordult Nagy Ferenc miniszterelnökhöz, amelyben kifogásolta, hogy

„az egész kérdés ötletszerűen, erőltetetten került napirendre, mert sehol semmi nyoma nem volt annak, hogy a jelenlegi kötelező vallásitanítás egyesekre vagy csoportokra lelki sérelmet jelentett.”¹⁹

„A nemzet nagy része fel van háborodva, vagy aggódik, hogy egy vallás- és istenellenes közoktatás ránk erőszakolásának első lépése.”²⁰

Tiltakozások és állásfoglalások jelentek meg a református egyház hivatalos lapjában: az „Élet és Jövő” hasábjain²¹, tiltakoztak az egyházkerületek, nőszövetségek, vallásitanítók, szülők. Állást foglalt ellene az Országos Református Lelkészegyesület és a Presbiteri Szövetség. Határozatot hozott az Egyetemes Konvent: nem áll módjában megszüntetni a kötelező vallásoktatást. Végül a Zsinat, amely május 7-8-án ült össze, nyilatkozott:

---

¹⁵ Ravasz László: ...ellensége vagyok a szellemi monopóliumnak! *Új Ember*, 1947. március 2. 5. p.

¹⁶ *Magyar Református Ébredés*, 1947. március 8.

¹⁷ *Keresztyén Család*, 1947. április 3.

¹⁸ Ravasz László: ...ellensége vagyok a szellemi monopóliumnak! *Új Ember*, 1947. március 2. 5. p.

¹⁹ ÁBTL O-9150/2. 28. p.

²⁰ Ravasz László: *Emlékezéseim...* 325. p.

²¹ Ravasz László: A fakultatív vallásoktatás. *Élet és Jövő*, 1947. március 29. vezércikk. Ezen kívül még sok más cikk e hetek alatt

„Amikor az egyháztag [...] gyermekét megkeresztelte, [...] kötelezettséget vállalt a gyermek vallásos nevelésére. Ez a kérdés tehát az egyház és tagjai között elintézett ügy. Miután köztudomás szerint az állam a szülők nyilatkozatától kívánja függővé tenni a vallásoktatást, ez a nyilatkozat pedig az egyháztagság elvállalásával és a kereszteleés alkalmával megtörtént, továbbra is kívánjuk a megkeresztelt, és az állam törvényei szerint egyházunkhoz tartozó gyermekekre vonatkozó [...] vallásoktatást.”²²

Előbb Ortutay Gyula közoktatásügyi miniszter (március 20.), majd Tildy Zoltán hívta értekezletre a protestáns egyházak vezetőit, hogy jobb belátásra bírják őket, de sikertelenül. Tildy – református lelkészi diplomáját megszegyenítve – károsnak tartotta a püspökök elutasító magatartását. Hasonlóképpen Bereczky Albert is, – ekkor kultuszminisztériumi államtitkár, később Ravasz utóda – „kártékonynak” nevezte az egyházi felfogás győzelmét.²³

Jóllehet a fakultatív vallásoktatás ügye egyelőre lekerült a hivatalos napirendről, az elszánt politikai akarat egyetlen pillanatra sem hátrált meg. Még az egyházi iskolákban is – a tankerületi főigazgató utasítására – propagandát indítottak a hitoktatás önkéntessé tétele mellett.

A fakultatív vallásoktatás már az iskolaállamosítások árnyékát is előrevetítette, ezért 1947. április 22-én mindkettő ellen megalakult a „Református Iskolák Barátai Szövetsége” Ravasz László vezetésével, Nagykörösön. Lelkészek, tanárok, szülők, öregdiákok közreműködésével mindenhol megalakították, ahol református iskola működött. A Szövetség

„...minden olyan kezdeményezés ellen, amely akár törvényhozási, akár rendeleti úton az egyházak vallástanítási jogát és jelenlegi gyakorlatát korlátozni kívánná, a leghatározottabban tiltakozik, s ugyanakkor felhív minden Krisztushívő és istenes magyar embert, hogy gyermekeinek vallásoktatásban való részesítését minden erővel biztosítsa. A vallástanítás kötelező voltát saját híveikre nézve maguk az egyházak jogosultak megállapítani, s az állam olyan jogból, ami nem tőle származott, engedményt nem adhat.”²⁴

Hiába volt azonban összefogás az egyházon belül vagy akár a felekezetek között is, hiába hallatta hangját markánsan a római katolikus egyház, az elhatározott párt-akaratot csak elodázni tudta – 1949-ig.

Az egyházadó megszüntetése

A fakultatív hitoktatás kapcsán már említett, március 6-i pártértekezleten előterjesztett 10. pontban szerepelt az egyházi adók eltörlésére készített kormányjavaslat. S hogy mennyire összefüggésben volt a fakultatív hitoktatással, mutatja Rajk érvelése:

²² A Zsinat a fakultatív vallásoktatásról, önkéntes adózásról, vasárnapi iskoláról, ifjúsági munkáról határozott. *Élet és Jövő*, 1947. május 24. 2. p.

²³ Ravasz László: *Emlékezéseim...* 326. p.

²⁴ Szálas irat, újságmelléklet, jelzet nélkül. Lásd az eredeti másolatát: Fodorné Nagy Sarolta: *Történelmi lecke...* 311. p.

„Ha bevezetjük a fakultatív hitoktatást, akkor adófizetésre sem lehet kényszeríteni senkit.”²⁵

Nagy Ferenc nem akarván végképpen egyházával szembehelyezkedni, kijelentette, hogy e kérdésben nem lehet dönteni, mert az kényes politikai kérdés, és párton belül még nem tárgyalták. Rákosi azonban ragaszkodott hozzá, hogy az addig, az egyháznak juttatott befizetések is az állam pénztárába folyjanak, és kijelentette, hogy máris szerepeltetik ezeket az összegeket a bevételek között. Rákosi szavaival:

„A kérdéssel foglalkozni kell azért, mert a pénzügyben ez a kérdés fel van vetve. Beszélgettünk a tervgazdálkodással kapcsolatban, hogy a nép jövedelméből mennyi kerül adóra. Az egyházi adók rendkívül magasak. Ezeknek is szerepelni kell a tervgazdálkodásban, mert a nép jövedelmének nagy része megy erre a célra....”²⁶

Március 12-én a nemzetgyűlés elé került²⁷ az a leghatározottabb igény, hogy az egyházi adókat ne lehessen közzadók módjára behajtani. A pénzügyminiszter rendelkezett is felőle. Ettől az évtől kezdve kizárólag önkéntes alapon, egyházfenntartói járulékkal lehet támogatni az egyházat.

Mondhatnánk: az egyházadó eltörlése a polgárosodás része. De hogy ez nálunk mennyire nem a természetes polgárosodás részeként jelentkezett, mutatja a központi utasítás, hogy ahol még fizették volna, ott is politikai-hatalmi eszközökkel korlátozták. A tömeghangulat miatt nem mindenütt lehetett egyszerre megszüntetni az egyházadóként történő beszedését, ezért a Politikai Bizottság és a Pénzügyminisztérium olyan eligazítást adott, hogy „ahol még az állam szedi az egyházi adót, ott a végrehajtást *korlátozni kell* az illető egyén által fizetett egyenes adónak legfeljebb 3%-ára.”²⁸ Korábban 10% volt.

A földreform és az egyházi ingatlanok államosítása után a Kommunista Párt tovább folytatta az egyházak *elszegényítését*. Mindezt úgy, hogy ma is alig lehet bizonyítani részben a dokumentumok hozzáférhetetlenné tétele, részben megsemmisülése miatt. Egyes egyházi levéltári adatokból lehet következtetni rá az egyház panaszából, miszerint a fölemelt illetményadókat fizetni nem tudják, és törvényellenesen vetnek ki az egyházra különféle adókat, azokat is a legmagasabb fizetési kategóriába sorolva. A 10.130/1947. sz. kormányrendelet és a 183.100/1947.VII. sz. Pénzügyminisztériumi rendelet rendelkezett a „vagyondezsmáról.” Végrehajtásával kapcsolatban egész sor sérelmet listáz a konvent, amely testület a zsinati ülések között volt hivatott az egyház ügyeit vezetni:

- „Sérelem, hogy az egyházak meglévő vagyontárgyai után egyáltalán vetnek ki vagyondezsmát, holott a törvényesen bevett, vagy elismert vallásfelekezetek [...] mentesek a vagyondezsmá alól.

---

²⁵ Horváth Julianna et al.: 466. p.

²⁶ Horváth Julianna et al.: 467. p.

²⁷ Balogh Sándor: A fakultatív vallásoktatás kérdése és az egyházak, Századok, 1973. 4. 910. p.

²⁸ PIL 274. f. 3/129. ő.e.

- Sérelem, hogy a rendeletben félreérthetetlenül mentesnek megállapított tárgy /temető-Balmazújváros/ vagyondézmával megróvatott.
- Sérelemes, hogy ha már kötelesek az egyházak vagyondézmát fizetni, nem a kedvezményes, hanem a legmagasabb fizetési osztályba sorozza a rendelet.
- Sérelemes, hogy a vagyondézsma kivetésénél a rendelet nem ad módot a háború okozta kár s a földosztás következtében ért veszteség figyelembevételére.
- Sérelem, hogy míg a politikai pártok, szakszervezetek székházai adómentesek, addig a lelkeszi hivatalok és lakások, tanítói lakások, egyházi közintézmények és azoknak hivatalai vagyondézsma kötelesek.
- Sérelemes, hogy a haszonélvezeti joggal megterhelt birtokok értékéből a haszonélvezeti érték nem vonható le."²⁹

A konvent elnöksége orvoslást kért, több egyház fellebbezett, de érdemi változást nem értek el. Az egyházak kisémmizését súlyosította az inflációnak a világtörténelemben is páratlan mértéke. Az egyháztagság minden erejét az újjáépítésre, elsősorban az iskolák ingó- és ingatlan állományának helyrehozatalára fordította. Közben a kormányzat sürgette az általános iskolára való átállást, s ezzel szaktanárok alkalmazását, de az engedélyt sok esetben nem adta meg az új állások szervezéséhez.³⁰ A teljes létbizonytalanságba sodort iskolaügyben könnyűszerrel lehetett a pedagógusokat demagóg szövegekkel az egyház ellen hangolni.

A korábról még érvényben volt állami támogatás egyre szűkülő keresztmetszetben csordogált. Arra azonban jó volt, hogy ennek ürügyén is forrón tartásuk a vasat, és hol nyíltan, hol a háttérben szítsák a hangulatot az egyházi intézmények ellen. Ebben az egyre erősödő ellenséges közhangulatban Ravasz rámutat, hogy az állam nem a magáéból ad, amikor az egyháznak ad, és hogy nem hagyható figyelmen kívül, hogy az egyház önhibáján kívül veszítette el magántulajdonát. Szabad egyházzal szabad államban csak akkor beszélhetünk, ha az egyháznak biztosítják az erkölcsi és anyagi autarkkiát.³¹

„Az egyháznak az állam nem a magáéból adja a segítséget, hanem a keresztyén magyar társadalom juttatja az állam közvetítésével annak az egyháznak, amelynek történelmi és lelki értékét elismeri. [...] A földreform során kisajátított ingatlanok, az infláció következtében elvesztett tőkék s az olyan háborús károk miatt elpusztult javak pótlása, melyekért az állami felelősséget vállalt, magánjogi igény s ennek kielégítése után kell megállapítani a segélyezés kulcsát, mert az egyház magántulajdonának önhibáján kívüli elvesztésével került olyan helyzetbe az állammal szemben, amely a szerződő felek szabadságát és függetlenségét befolyásolhatja.”³²

Fenti nyilatkozata az 1947. évi zsinati előterjesztésnek részét képezi, amelyet összességében „egyházépítő munkája csúcspontjának”³³ tekint.

²⁹ MREZSL Konventi Jegyzőkönyvek. 1946-1949. 95. p.

³⁰ MREZSL Konventi Jegyzőkönyvek. 1946-1949. 64. p.

³¹ Az 1947. évi Zsinat 350. sz. határozatához készített elnökségi előterjesztés. In Ravasz László: *Emlékezéseim...* 403. p.

³² Ravasz László: *Emlékezéseim...* 405. p.

³³ Ravasz László: *Emlékezéseim...* 320. p.

Tanterv módosítás, tankönyvkiadás

Országos Köznevelési Tanácsának március 12-i megkeresésére a református egyház napirendre tűzte a vallásitanítási tanterv módosítását. A miniszteri utasítás szerint ennek illeszkednie kell az 6650/1945. sz. rendelettel létrehozott általános iskola felosztásához, és a lehető legrövidebbnek kellett lennie. A munka elhúzódott. Az állam a cenzúrázás jogát nemcsak fenntartotta, de a legapróbb részletekig élt is vele.

A hittankönyveken kívül egyéb tankönyvek is terítékre kerültek. Megkezdődött a tankönyvek lecserélése és a tantárgyi struktúra átalakítása. Az új tanterv fő szempontja a kommunista világnézetre nevelés. Az első új, immár állami kiadású tankönyvek 1947-ben kerültek ki az iskolákba. A korabeli hivatalos értékelés arról tanúskodik, hogy a szemléletváltás nem történt meg egyik napról a másikra, hiszen a tudatot nem lehetett a kormányváltással lecserélni. A tankönyvek hivatalos értékelése szerint:

„Ezeknek még sok fogyatékoságuk volt [...] erősen mutatkozott bennük a klerikális hatás [...] az alsóbb osztályokban angyalok szerepeltek, sőt a kulákok /nagygazdák/ dicsérete is előfordult bennük. Pozitívumai annyiban voltak ezeknek az első tankönyveknek, hogy írtak a 3 éves tervről, beszéltek a földreformról, traktorokról, kombájnokról és a számtankönyvek példái a széncsatákról.”³⁴

Az olvasó fejében szöveget üt a gondolat: talán még a matematikát sem lehet világnézetileg semlegesen oktatni?!

1947. őszétől a latin nyelvet az oktatott tárgyak közül törölni kellett, illetve a tiltakozások hatására különféle megszorításokkal lehetett csak tanítani.

Miközben országosan folyt a tankönyvek cseréje, a református egyház konventje minden erővel igyekezett saját tankönyveit megtartani. 1947. április 16-i ülésén 1. szám alatt határozott a saját iskoláiban használatos tankönyvekről. Határozatban leszögezte, hogy a törvények értelmében továbbra is ragaszkodik a tankönyv választás jogához.

„Egyetemes konventünk megállapítja, hogy az 1791:XXVI., 1868:XXXVIII., 1883:XXX. és 1935:VI. törvénycikkekben biztosított iskolafenntartó jogainknak integráns része a tankönyvengedélyezés és tankönyvmegállapítás joga, amelytől egyházunk törvényben biztosított alapjogainak életbevágó sérelme nélkül nem fosztható meg [...]pártközi értekezletek határozat nem lehet rá irányadó. [...]Egyetemes konventünk felkéri elnökségét, hogy ezt a határozatát emlékirat kíséretében terjessze a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz és az emlékiratot küldje meg a római katolikus és az evangélikus egyház legfőbb tanügyi hatóságainak.”³⁵

---

³⁴ MOL M-KS-276-68. cs. 82. ő.e.

³⁵ Konventi Jegyzőkönyvek, 1946-48. 1947. április 16-i ülés

A konvent – ismerve a népiskoláról az általános iskolára való átállás kormányrendeletét -, szorgalmazta az iskolafenntartó gyülekezeteknél, hogy mindenütt, ahol általános iskola megszervezésének személyi és tárgyi feltételei biztosítva vannak, az általános iskolát szervezzék meg. Így akart elébe menni a kényszerű államosításoknak, s megtartani iskoláit. Az átállás sok helyen meg is történt, de az államosításoknak ezek éppúgy áldozatául estek, mint a népiskolák vagy a töredékiskolák. Nyilvánvaló volt, hogy nem szakmai, hanem ideológiai okok érvényesültek.

A hároméves terv

1947. augusztus elsején indult a hároméves terv, amelynek fő igazodási pontja a Szovjetunió volt. Jelentőségét mutatja, hogy a következő évben, az egyházzal kezdett tárgyalások első számú követelményévé tették ennek elfogadtatását. Az egyházra vonatkozóan a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium munkatervében – ami még 1947. februárban készült – többek között a következőket találjuk:

- Az állam és az egyházak viszonyának rendezése.
- A tankönyvkiadás államosítása.
- A nevelők demokratikus átképzésének befejezése a harmadik év végéig.
- A magasabb iskolázási szelekció állami feladattá tétele.
- A nevelőképzés reformja.³⁶

A hároméves terv két és fél év alatt megvalósult...

A „kékcédulás választások”

A törvény is a hamisság szolgálatába szegődött. A választási törvény megváltoztatásával, és az adminisztratív csalásokkal elért választási győzelem legalizálta a Magyar Kommunista Párt hatalmát. Az elhíresült kék cédulás választásokkal 60.000-200.000 hamis szavazatot szerzett a Kommunista Párt úgy, hogy a nyaralási időre hivatkozva a kék cédula birtokában egy ember akár 10-05 helyen is szavazott. Ezen felül a választási törvény módosításával kb. fél millió embert ütöttek el a szavazóurnáktól. A konvent elnöksége óvást nyújtott be a miniszterelnökhöz. Mivel eddig nem találtuk nyomát nyomtatott szakirodalomban, teljes terjedelmében idézzük.

„Miniszterelnök Úr! Az országgyűlési választások kiírása óta a legnagyobb aggodalommal kísérik azokat a híreket, amelyek arról szóltak, hogy honfitársainknak és azok sorában egyháztagjainknak tekintélyes része minden jogalap híján megfosztatott választói jogaitól. Teljesen egyetértünk a többi keresztyén felekezettel abban, hogy ez nem történhetik meg az isteni és emberi törvények súlyos megsértése nélkül. Tiltakozásunkat eddig azért nem közöltük Miniszterelnök Úrral, mert azt reméltük, hogy az illetékes állami hatóságok a tudomásukra jutott visszaéléseket meg fogják

³⁶ MOL XIX-I-1-s 122. d. VKM Elnöki Osztály Művelődéspolitikai ügyek

szüntetni és a méltatlanul meghurcolt, illetőleg alkotmányos jogaiktól megfosztott honfitársaink elégtételt fognak kapni.

Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy ezen a téren elhangzó ígéretek ellenére szemmel látható jogorvoslatok nem érvényesültek, sőt időközben adatok érkeztek arról is, hogy egyházi tisztviselők választási jogát több esetben szintén elkobozták, továbbá, hogy köztisztviselőben álló református asszonyok – akiket példaképpül állítunk híveink elé – a női méltóság megsértésével az 1945. évi VIII. tc. 5§-ának 7. pontja alapján nem kapnak szavazati jogot. Hasonlóképpen értesültünk arról is, hogy az egyes polgároknak megadott választási jogot olyan időben vonták vissza, amikor bizalmas értesülést szereztek kiküldöttük útján arról, hogy az illető hittestvérünk kire óhajt szavazni.

Mindezekkel a magyar közéleti erkölcs olyan súlyos sérelmet szenvedett, amelyet csak a legerősebb megtorlással lehet jóvátenni. Ezek alapján népünk és egyházunk iránti kötelességünk felhívni a Miniszterelnök Úr figyelmét arra, hogy az értesülés szerint nagyszámban megtett feljelentések alapján is az erélyes intézkedések a leggyorsabban megtörténjenek.

Fogadja Miniszterelnök Úr kiváló tiszteletünk kifejezését.

Bp. 1947. szept. 2.

A ref. egyetemes konvent elnöksége: dr. Balogh Jenő főgondnok, világi elnök dr.
Ravasz László püspök, lelkészi elnök³⁷

Jogorvoslat nem történt, mivelhogy nem is a jogosság volt a cél. Ézsaiás próféta³⁸ parafrázisában mondhatjuk, hogy a király igazságtalanul uralkodott, a vezérek törvénytelenül vezettek, ezért elhomályosultak a látó szemek, a halló fülek becsukódtak, a bolondot nemesnek nevezték, a gazembert tisztességesnek, tévelygést hirdettek az Úrról, éhezni hagyták az éhes embert, megfosztották italától a szomjazót, hazug beszéddel megrontották az alázasokat.

A „háborús bűnösök”

Bár láthatólag nem sok eredmény volt várható, Ravasz László az ártatlanul háborús bűnösnek minősítettek érdekében ismét szót emelt. Ezúttal a romániai magyarok soraiból kiállított háborús bűnösökért. Ennek sem találtuk máshol nyomát. Egy jelentés őrizte meg:

Jelentés Bp. 1947. szept. 4.

„Ravasz László ref. püspök Levele Dinnyés Lajos miniszterelnökhöz: 718-1947. szám 1947. szept. 2. Szigorúan bizalmas.

Miniszterelnök Úr! Sok jó magyar ember, határon innen és határon túl, szívszorongva értesült arról, hogy a román kormány ismételt megkereséssel fordult a magyar kormányhoz sok száz, un. háborús bűnös kiadatásáért. Romániának eddig sikerült a háborús bűnösök nagy részét magyar emberekből állítani ki s ezáltal a maga embereit megmenteni.

³⁷ ÁBTL O-9150/2. 103. p.

³⁸ V.ö.: Ézsaiás 32 1kk.

Tudom, hogy a magyar kormányt nem ez a szempont vezeti, hanem az, hogy az igazi bűnösök bűnhődésében az erkölcsi világrend érvényesüljön, Épen ez teszi kötelességemmé a különös figyelmeztetést arra, hogy nemzetiségi elfogultságnak, vagy politikai játszmáknak ne essenek áldozatul olyan magyar emberek, akik legjobb tudásuk szerint kötelességüket teljesítették.

Kérem Miniszterelnök Úr nagybecsű figyelmét arra, hogy ahol csak lehet, Magyarország maga ítélkezzék a maga egykori tisztviselői felett, s hacsak lehetséges ne szolgáltassa ki őket idegen hatalomnak.

Fogadja Miniszterelnök Úr kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását. Ravasz László sk. Püspök.

(Másolata megküldve dr. Tásint Ödön min.o.t.-nak is a miniszterelnökségre és Péter Jánosnak, Tildy Zoltán közt. Elnök személyi titkárának is.)³⁹

Az ötödik hadoszlop kiépítése az egyházban

Az ÁVO már egy évvel korábban létrehozta III, egyházi alosztályát, ezért Péter Gábor okkal mondotta már 1947. április 5-én:

„...minden minisztériumban, sőt az egyházi személyek között is megvannak az embereink. Így az információ, amelyhez hozzájutunk, meglehetősen teljes.”⁴⁰

A „Hóhértörvény” folytonos fenyegetettséget jelentett a megszólalónak, ezért egyre kényesebben kellett ügyelni minden kiejtett szóra a zsinati irodán éppúgy, mint az igehirdetéseken presbiteri gyűléseken, vagy akár a lelkigondozói tanácsolásban. A politikai rendőrség elvakult igyekezettel gyűjtötte az adatokat. Lehetőleg kulcspozíciókban vagy ahhoz közeli embereket igyekezett leghamarabb behálózni, s bármely kompromittálónak minősíthető információ birtokában beszerzésükre törekedett.

Ravasz ellen is gyűltek a „terhelő adatok” a belügyminisztériumi dossziékban. Fentebb említett nyilatkozatai, tiltakozásai, levelei szolgáltatták a legfőbb érveket ellene. 1947 zavaros politikája közepette a református egyházfő nem tehetette, hogy ne szóljon, hiszen küldetését tagadta volna meg. Az egyház prófétai tisztéből fakad, hogy szólania kell még akkor is, ha életével játszik. Az egyház tiszte és terhe, hogy jobban féli Urát, mint azokat, akik csak a testet ölhetik meg. Ravasz félreállítását a következő év tavaszán „realizálták” nyugdíjba küldésével. Ezzel megfosztották az egyházat tekintélyes, a tömegekre nagy hatást gyakorló vezéregyéniségétől, kis emberek kisszerű hatalmi játszmáinak áldozatául vetve oda egyháztagokat, gyülekezeteket, az egész református egyházat.

³⁹ ÁBTL O-9150/2. 94-95. p.

⁴⁰ Feljegyzés a Péter Gábor elvtárrsal, a Magyar Rendőrség vezetőjével (sic!) folytatott megbeszélésről. In Izsák Lajos – Kun Miklós (szerk.): *Moszkvának jelentjük... Századvég Kiadó, 1994, Budapest. 170. p.*

Az egyházi építő munka

Látszólag valóban hiába vajúdtunk, az idő méhe mégiscsak hordott ki életet is. Az elcsigázott, testileg-lelkileg-anyagilag kiszigerelt ország különösen fogékony volt Isten szavára. Nagy ébredési hullám vonult végig az országon, ami 1947-ben még mindig felfelé ívelt. Rövid ideig úgy tűnt, hogy Békefi Benő az egyház belső megújulásának kulcsembere, aki a hivatalos egyházzal mer szembe helyezkedni. Egész sor kezdeményezést hívott életre: újságszerkesztés, mozgalomindítás, imaszövetség és konferenciák szervezése, majd a Református Nagygyűlés és az Országos Református Szabad Tanács megalakítása. Vitathatatlanul az ébredés embere volt, ezért élvezte több lelkészársra és a megújulni vágyó egyháztagság, és különösen az ifjúság bizalmát. Igehirdetői karizmáját azonban politikai tőkévé váltotta.

Az Országos Református Szabad Tanács volt hivatott az ébredést mederbe terelni. 1947. március 26-27-én már II. gyűlését tartotta. A harmadikra azonban már nem került sor. Azért e, mert a Tanács főtítkáranak: Békefinek a témajavaslatát, miszerint legyen az a Szovjetunióval kapcsolatos egyértelmű állásfoglalás és indítsanak akciót a társadalom erkölcsi megújulására, az elnök Bereczky Albert nem fogadta el, vagy azért, mert eleve a bomlás csíráját hordozza magában minden, ami az egyéni ambíciókat Isten dicsősége elé helyezi? Vagy mindkettő? Egyáltalán, hogy volt lehetséges létrehozni a Szabad Tanácsot, amikor éppen az egyesületek belügyminiszteri rendeletre történő felszámolása folyt? Mindenesetre a Belügyminisztérium III/III-as aktái szerint a Szabad Tanács politikai útmutatás alapján végezte tevékenységét. Ezt mutatja az is, hogy többen közülük hamarosan valamilyen vezető funkciót kaptak. A Történeti Hivatal egyik hivatalos jelentése leplezi le, amikor a Szabad Tanács munkáját értékeli:

„Az egyházi reakció ellenállásának megtörésére az új kormány útmutatása nyomán az egyházon belül „Szabad Tanács” alakult, mely az egyház ellenséges szerepének kiértékelésén túl magába foglalta az egyház haladó gondolkozású elemeit és új feladatot szabott meg a gyülekezeti életben.⁴¹

Az ébredésnek ez a része kioltódott, de szívósan tovább élt és éltette a diktatúra idején mindazokat, akik benne őszintén Istent keresték. A gyermek- és ifjúsági misszió, a Bethánia nyári konferenciái és ne felejtkezzünk el Zsindelyné Tüdös Klára Istenhegyi Otthonának tanfolyamairól sem, az egyházban tartós megújulást hoztak, s megalkuvás nélküli jellemeket formáltak. Nem hiába igyekezett a diktatúra az ébredésnek még az írmagját is kiirtani.

Méltó, hogy röviden megemlékezzünk az egyház női munkájáról, amivel szorosan összeforrt Zsindelyné Tüdös Klára neve, Zsindely Ferenc miniszterelnökségi államtitkár felesége, az Operaház és a színházvilág elismert jelmeztervezője és divattervező. Már korábban megválasztották a Dunamelléki Egyházkerület Nőszövetségének elnökéül. Visszaemlékezésében leírja, hogy

---

⁴¹ ÁBTL O-13586/2. 10. p.

„...a filmgyárban [...] egy olajos overallban éppen egy tűzoltólétra tetején veszekedtem, amikor felszóltak: - Tessék lejönni, itt a püspök úr! Ahogy lenéztem, tényleg ott láttam Ravasz László széles karimájú fekete kalapját alattam. – Mivel szolgálhatok? kérdeztem leérkezésem után erősen csodálkozva. Erre elmondja, hogy [...] meg kellene szervezni a Református Nőszövetséget, s ők a feleségével rám gondoltak. – Így, püspök úr? – kérdeztem olajos nadrágomra mutatva. - Én a nőegyleteket szívből utálok. Nem voltam én soha semmi nőszövetségnek a tagja. Csinálja más. Semmi közöm a nőkhöz, unom őket.”⁴²

Az 1947-es püspöki jelentés már úgy emlékezik meg róla, mint aki nemcsak az egyházkerületi, hanem a frissen megalakult Országos Nőszövetségnek is első, országos elnöke, akinek

„hívő egyéniségében, páratlan leleményességében, ihletni és dolgozni egyformán tudó vezetőképességében Isten e nemzedék számára nagy ajándékot rejtett el.”⁴³

Valóban megpezdült körülötte az élet. A benne lakó rendkívüli lélek mozgásba tudta hozni az elcsigázott lelkeket és gyülekezeteket. Kitelepítését, kisémmizését, majd szeme világa elvesztését példás hittel és békességgel viselte, szenvedésével legalább annyit használva Krisztus egyházának, mint aktív szervező munkájával. Egyházpolitikai szempontból mérlegelve azt látjuk, hogy hatékonyan ellensúlyozta a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének burkolt egyházellenes ideológiai programját, és általában a Kommunista Párt igen tudatos nő-politikáját.

Méltatlan lenne hallgatni a külföldi testvéregyházak szolidaritásáról, ami a legkülönbözőbb módon nyilvánult meg magyar hitsorsosaik iránt. Svájci egyháztagnok keresztgyermekeket fogadtak a magyar gyermekek közül, akiknek ajándécsomagokat küldtek. Gyermekvonat indult Svájcba, Hollandiába, Dániába.

„El kell felejtetni velük a háború borzalmait, csalódásaikat a felnőttekben, és meg kell erősíteni hitüket Istenben és az emberekben. Ezzel olyan útravalót adunk nekik, ami egész életükben kitart”⁴⁴ – mondta Miskotte leideni professzor, aki a befogadásukat szervezte.

Az ige, amelynek világánál a hitvalló egyház a maga járható ösvényeit kereste, vigasztalt, tanácsolt, testvérszívekről gondoskodott, s a roskasztó terhek, az egyre nehezedő elnyomás között is perspektívát adott. Valóban nem hagyta árván övéit, ahogy az egyház Ura megígérte.

---

⁴² Dizseri Eszter: *Zsindelyné Tüdős Klára*. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. 1994. Budapest. 183. p.

⁴³ Ravasz László: *Válogatott írások 1945-1968*. EPMSZ, 1988, Bern. 122. p.

⁴⁴ Beliczay Angéla: Külföldi kapcsolatok. In Bartha Tibor (szerk.): *Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867-1978*. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1983, Budapest. 344. p.

A keresztyén összefogás keresése

Az érezhetően egyre erősödő politikai ellenszélben a református egyház a római katolikus egyházzal és az evangélikus egyházzal összefogózva akart megállni. Ennek érdekében először Ravasz vette föl a kapcsolatot Mindszenty Józseffel. 1947. december 17-én immár másodszerre látogatta meg, egységes stratégiát szorgalmazva.⁴⁵ A tervezett összefogás nem valósulhatott meg.

Révész Imre debreceni püspök, a következő évtől Ravasz utóda a Zsinat lelkeszi elnökeként, eleinte nem akart Ravasztól eltérő álláspontot képviselni. Rákosi azonban fokozatosan betörte. Rákosi így emlékezik:

„Révész Imrével, amikor csak mód volt rá, magam beszéltem, s fokozatosan meggyőztem róla, hogy milyen helytelen az az egységfront, amelyet kezdetben a Mindszenty vezette katolikus egyházzal együtt, a népi demokrácia ellen létrehoztak. [Majd hozzátette:] Nagy segítségemre volt Bereczky Albert budapesti református lelkes, rendes demokrata (és Tildy Zoltán násza), aki egyháza kérdésében gyakran fordult hozzám...”⁴⁶

Révész Imre szerepére akkor derülhet majd fény, amikor letétbe helyezett iratai felszabadulnak a kutatás számára.⁴⁷ Ez halála után ötven évvel válik lehetségessé, 2017. február 27. után.

Rákosi szalámitaktikája a keresztyén egységet sajnálatos módon a református egyházon keresztül törte meg. Nem azért, mert hitványabb lenne a keresztyénség nagy családjában a reformátusság, hanem azért, mert a katolikus egyház a Vatikán védelmét élvezte, s így nehezebben volt kikezdhető. A református egyház, mint mindenütt a világon, nemzeti alapon szerveződő egyház, kiszolgáltatottabb volt nagyobb testvérénél. Ugyanakkor létszámban még mindig elég jelentős – lévén a második legnépesebb – ahhoz, hogy a berendezkedő kommunista hatalom rajta keresztül megtörje a keresztyén egységet, és komoly társadalmi hatást gyakoroljon a népre.

Összegzés

1947 a közösségek szétverésének, és a kommunista ideológia egyházi beékelődésének éve. A társadalmi igazságtalanságok láttán az egyház következetesen hallatta hangját. Tudta, hogy

---

⁴⁵ Ravasz László: *Emlékezéseim...* 329. p.

⁴⁶ RÁKOSI MÁTYÁS: *Visszaemlékezések 1940-1956. 1-2. kötet.* Napvilág Kiadó, 1997, Budapest. 512. p.

⁴⁷ Barcza József – Dienes Dénes (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház története 1918-1990. Tanulmányok.* A Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája, 1999, Sárospatak, 154. p.

megtorlás jár érte, de nem tehetette, hogy ne szóljon, mert az ige, ami rá bízott, csontjaiba rekesztett tűzként hajtotta.

1947 a református egyházat kirázta abból a kevés biztonságából is, amelyet oly rövid ideje, de élvezhetett. A bot, amelyet az egyház Ura használt, s amelyet leginkább a Kommunista Párt nevével lehet fémjelezni, szorgosan ütött, – elbizakodottságában nem gondolva arra, hogy egyszer a botra is sor kerül.

Ez az esztendő tovább polarizálta az egyházat a hatalommal szemben loyális, és hitvalló ágra. Egyre világosabbá vált, hogy ki a „lélek szerinti izraelita és ki a test szerinti” (vö. Rom 2,28-29). Hitvallásos alapon azt mondhatjuk, hogy a súlyos, nagyon súlyos megpróbáltatások között Isten szétválasztó munkája folyt, amelyet Ábrahám kiválasztásával kezdett, és amely ezen az ágon, de a hit vonalán érvényesül. Az ítélet, ami zajlott, egyaránt próbára tette az Ő- és újszövetségi népét, amelyet Magyarországon 1947-ben talált.

